

> Retouradres Turfmarkt 147 2511 DP Den Haag

[Redacted]

**Ministerie van
Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties**

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
www.rijksoverheid.nl
www.facebook.com/minbzk
www.twitter.com/minbzk
www.linkedin.com/company/
ministerie-van-bzk

Contactpersoon

[Redacted]

Datum 18 oktober 2023
Betreft Uw sommatiebrief over klimaatverandering en Bonaire

Uw kenmerk
69498

Geachte [Redacted]

Op 11 mei 2023 stuurde u namens zeven inwoners van Bonaire en Greenpeace Nederland (hierna: Greenpeace) een sommatiebrief ten behoeve van klimaatrechtvaardigheid voor de inwoners van Bonaire. Met deze brief vraagt u aandacht voor de gevolgen van klimaatverandering voor Bonaire en doet u het verzoek aan de Staat der Nederlanden (hierna: de Staat) om de nodige adaptatiemaatregelen te treffen om Bonaire te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering. Daarnaast vraagt u om een aanscherping van het klimaatmitigatiebeleid voor Europees Nederland. In uw brief heeft u aangegeven dat de zeven inwoners en Greenpeace graag met de Staat in gesprek treden om tot afspraken te komen over deze verzoeken.

De Staat deelt de zorgen over klimaatverandering voor Bonaire. Bonaire heeft een relatief grote kans negatieve gevolgen van klimaatverandering te ondervinden, zoals stijgende temperaturen, droogte, extreme regenval en zeespiegelstijging. De op 9 oktober gepresenteerde *KNMI'23 klimaatscenario's* van het Koninklijke Nederlandse Meteorologische Instituut (KNMI) beschrijven in detail dat de waarschijnlijkheid van extreem weer is toegenomen door klimaatverandering en wat dat kan betekenen voor onder andere Caribisch Nederland¹.

De betrokkenheid van de inwoners van Bonaire en Greenpeace bij dit onderwerp wordt zeer gewaardeerd. De Minister van Infrastructuur en Waterstaat, de Minister voor Klimaat en Energie en ik waren dan ook graag bereid met uw cliënten in gesprek te gaan over dit belangrijke onderwerp. Een eerste gesprek hebben we op 5 september 2023 gehad. In dit gesprek zijn de zorgen die bij de inwoners van Bonaire leven over de gevolgen van klimaatverandering besproken. Ook hebben we afgesproken het gesprek voort te zetten en zijn afspraken gemaakt, onder andere over verdere betrokkenheid bij het proces rond de klimaattaafel Bonaire naar aanleiding van het adviesrapport "Het is nooit te laat" van de heer drs. E. Nijpels. Op 27 september 2023 heeft een vervolggesprek

¹https://cdn.knmi.nl/system/data_center_publications/files/000/071/901/original/KNMI23_klimaatscenarios_gebruikersrapport_23-03.pdf

Datum

18 oktober 2023

2023-0000676456

plaatsgevonden met ambtenaren van de drie ministeries. Van beide gesprekken zijn notulen gemaakt, die tussen partijen zijn gedeeld.

We hebben twee goede en constructieve gesprekken gevoerd. Standpunten zijn gewisseld en er zijn afspraken gemaakt over het informeren over onderzoeken en betrekken bij beleidsvoorbereidingen over (de aanpak van) klimaatverandering voor Bonaire. De Staat is verzocht ook schriftelijk te reageren op de sommatiebrief van 11 mei 2023. Met deze brief voldoe ik, mede namens de Minister voor Klimaat en Energie en de Minister van Infrastructuur en Waterstaat, aan dat verzoek. Ik zal apart ingaan op de onderwerpen klimaatadaptatie en klimaatmitigatie en daarbij ook refereren aan de afspraken die we tijdens de twee gevoerde gesprekken hebben gemaakt.

Klimaatadaptatie

Zowel uit uw brief van 11 mei 2023 als de twee gevoerde gesprekken blijkt dat de inwoners van Bonaire zich zorgen maken over het uitblijven van onmiddellijke passende maatregelen die Bonaire en haar inwoners beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering. Stappen daartoe worden genomen, maar blijken voor cliënten nog niet helder of toegankelijk te zijn. Er is behoefte aan een overzicht van alle lopende onderzoeken op het gebied van klimaatadaptatie op Bonaire en specifiek over de KNMI klimaatscenario's. Ook is er behoefte aan duidelijkheid over het proces om tot een klimaatadaptatiestrategie te komen. Deze onderwerpen zullen hieronder worden toegelicht.

Onderzoek

In de gesprekken kwam naar voren dat er een gebrek aan overzicht is van alle onderzoeken die reeds beschikbaar zijn en die nog lopen. Dit is een signaal dat zeker wordt opgepakt. Voor een gedegen klimaataanpak is het van belang dat er overzicht is en dat onderzoeken voor iedereen beschikbaar zijn. Wij zullen hier ook op ingaan in de kabinetsreactie op het adviesrapport 'Het is nooit te laat' van de heer drs. E. Nijpels, dat binnenkort wordt verzonden aan de Tweede Kamer. Voor nu kunnen wij een overzicht geven van recente onderzoeken die vanuit verschillende ministeries hebben plaatsgevonden of plaatsvinden op terreinen die betrekking hebben op klimaatadaptatie op Bonaire. Hieronder volgt een kort overzicht, ingedeeld per sub-thema. De onderzoeken zijn via de aangegeven weblinks te raadplegen:

- [Waterveiligheid \(HKV - Quickscan waterveiligheid Caribisch Nederland², 2016\)](#). In dit onderzoek wordt gekeken naar overstromingen vanuit zee en rivieren. Voor Bonaire zijn vooral overstromingen vanuit zee op delen van het eiland van invloed. De negatieve effecten van hevige neerslag op Bonaire worden vooral veroorzaakt door slechte afwatering. Door het lage reliëf komen flash-floods niet voor.
- [Natuur en Milieu \(Staat van de natuur van Caribisch Nederland³, 2017; idem, 2024 nog te verschijnen, A nature inclusive vision for Bonaire⁴, 2020; allen](#)

² <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-archief-1466267f-e3cc-4bb0-b25a-278e88d176c1/pdf>.

³ <https://edepot.wur.nl/426340>.

⁴ <https://www.wur.nl/en/show/a-nature-inclusive-vision-for-bonaire.htm>.

Datum

18 oktober 2023

2023-0000676456

WUR). In de documenten wordt de toestand van de terrestrische en mariene natuur weergegeven, samen met een analyse van de voornaamste bedreigingen. Ook worden beleidsaanbevelingen gedaan om deze bedreigingen te beperken. Het laatste document geeft een ruimtelijke visie voor Bonaire om milieubescherming hand in hand te laten gaan met economische ontwikkeling.

- Meteorologie (bijv. [Klimaat signaal 21](#)⁵; [Zeespiegelstijging BES-eilanden](#)⁶, 2022; [Klimaat scenario's CN](#)⁷, Q4 2023). De inzichten van het KNMI tot nu toe zijn dat voor Bonaire op kortere termijn vooral veranderingen in temperatuur en neerslag relevant zijn, alsmede de impact van orkanen en mogelijke daaruit voortkomende stormvloed. In de tweede helft van deze eeuw kunnen de gevolgen van zeespiegelstijging meer merkbaar worden, met name in de laag gelegen delen van Bonaire. De KNMI'23 klimaat scenario's over Caribisch Nederland die op 9 oktober zijn verschenen beschrijven in detail wat er kan worden verwacht met betrekking tot klimaatverandering.
- Klimaatadaptatie ([Klimaat effect atlas Caribisch Nederland](#)⁸, Q4 2023). Hierin worden de te verschijnen klimaat scenario's – en ander beschikbaar onderzoeksmateriaal – vertaald naar te verwachten effecten in een ruimtelijk perspectief.
- (Zee)waterkwaliteit ([Flooding and Water Quality on Dutch Caribbean Islands](#),⁹ Deltares 2023) De zeewaterkwaliteit heeft invloed op de toestand van het koraal en daarmee ook indirect invloed op de waterveiligheid. Deltares doet in opdracht van het ministerie van IenW hier onderzoek naar. Voor dit onderzoek zijn een monitoringprogramma en modelinstrumentarium opgezet. In de tweede helft van november 2023 zal een eerste versie van de modellen gereed zijn. Ik zal er voor zorgen dat u een weblink toegezonden krijgt.
- Veiligheid ([Geïntegreerde risicoanalyse Caribisch Nederland](#),¹⁰ 2020; [Themarapportage Rijksbrede Risicoanalyse Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden](#)¹¹, 2022). In deze rapporten zijn de veiligheidsrisico's van natuurrampen en klimaatverandering geanalyseerd. Ook is er een scenario uitgewerkt van een groot orkaan.

KNMI klimaat scenario's

Zoals aangekondigd in beide gesprekken, worden op 19 en 20 oktober 2023 in het Terramar museum op Bonaire presentaties en workshops gehouden. Tijdens deze bijeenkomst worden ook de nieuwe KNMI'23 Klimaat scenario's voor Caribisch Nederland en een eerste versie van de Klimaat effect atlas voor Caribisch

⁵ https://cdn.knmi.nl/knmi/asc/klimaat signaal21/KNMI_Klimaat signaal21.pdf.

⁶ <https://magazines.rijksoverheid.nl/knmi/knmispecials/2023/02/zeespiegelstijging-bes-eilanden>.

⁷ https://cdn.knmi.nl/system/data_center_publications/files/000/071/901/original/KNMI23_klimaat scenario's_gebruikersrapport_23-03.pdf.

⁸ Binnenkort beschikbaar op bes.climateimpactatlas.com.

⁹ <https://storymaps.arcgis.com/stories/d1b2b926a0d14a7fbb70ce3594a3f047>.

¹⁰ <https://www.rivm.nl/documenten/geintegreerde-risicoanalyse-caribisch-nederland>.

¹¹ <https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2022/09/26/themarapportage-risicoanalyse-caribisch-deel-van-het-koninkrijk-2022>>

Datum

18 oktober 2023

2023-0000676456

Nederland¹² gepresenteerd. Deze workshops worden gehouden in samenwerking met het '[Island\(ers\) at the Helm](#)'-onderzoeksproject. Zoals in de gesprekken ook al naar voren is gekomen zijn u en uw cliënten van harte welkom bij deze bijeenkomst.¹³ Het biedt tevens een mooie gelegenheid voor u en uw cliënten om met de onderzoekers in gesprek te gaan en aandachtspunten mee te geven voor verdiepende onderzoeken.

De klimaatscenario's en de Klimaateffectatlas vormen de eerste stap richting een klimaatadaptatiestrategie. Deze onderzoeksproducten geven weer wat de mogelijke risico's zijn die zich in de toekomst gaan voordoen. Op basis van deze informatie kan, met participatie van burgers en in samenspraak met de relevante actoren, worden bepaald welke maatregelen genomen moeten worden om hierop voorbereid te zijn. Het volgende gedeelte gaat verder in op het proces om tot een klimaatadaptatiestrategie te komen.

Klimaatadaptatiestrategie

In mei 2022 heeft het Bestuurscollege van Bonaire de Minister voor Klimaat en Energie per brief laten weten dat zij een klimaattafel op Bonaire wil instellen. Het bestuurscollege heeft het kabinet daarom gevraagd een kwartiermaker beschikbaar te stellen die het concept van een klimaattafel nader zou uitwerken. De heer drs. E. Nijpels is als kwartiermaker aangesteld. Zoals in de gesprekken ook aan de orde is gekomen, is op 8 mei 2023 zijn adviesrapport "[Het is nooit te laat](#)"¹⁴ over de klimaataanpak op Bonaire, Saba en Sint-Eustatius aangeboden. Hierin adviseert hij op Bonaire een klimaattafel in te richten die zich bezig gaat houden met de agenda voor klimaatmitigatie en de agenda voor klimaatadaptatie. In een [eerste korte reactie](#) gaf het kabinet aan dit initiatief te ondersteunen¹⁵. Een uitgebreide kabinetsreactie over het advies is in voorbereiding. Naar verwachting wordt deze reactie in november 2023 aan de Tweede Kamer aangeboden. Hierin zal het kabinet uiteenzetten welke acties in gang worden gezet, met als belangrijkste richtpunt de totstandkoming van een klimaatplan voor elk van de eilanden van Caribisch Nederland in 2024. In de kabinetsreactie zal ook duidelijk gerefereerd worden naar de procesvoorwaarden die hierbij horen, zoals goede informatievoorziening, communicatie en participatieprocessen.

Zodra de Kabinetsreactie met de Tweede Kamer is gedeeld, zal het ook aan u worden toegezonden. In het gesprek op 5 september 2023 is aangegeven dat de Staat openstaat voor suggesties van uw cliënten over de inrichting van de klimaattafel en de participatie van inwoners daarbij. Indien er ideeën zijn over hoe de inwoners te informeren en betrekken en hoe dit proces het beste tot stand kan komen in de context van Bonaire, verneem ik dat graag.

¹² De Klimaateffectatlas is op korte termijn te raadplegen op <https://bes.klimaateffectatlas.com/>.

¹³ U kunt zich hiervoor aanmelden bij terramarmuseum@gmail.com

¹⁴ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/05/08/bijlage-advies-klimaattafel-bonaire-het-is-nooit-te-laet-rapport-8-mei-2023>.

¹⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/05/10/aanbieding-eindrapport-klimaattafel-bonaire>.

Uit het proces van de klimaattafel Bonaire kunnen aanvullende onderzoeken voortvloeien. Mochten er suggesties zijn voor aanvullend onderzoek, naast de reeds gedane en lopende onderzoeken, dan wordt u uiteraard in de gelegenheid gesteld dat kenbaar te maken.

Klimaatmitigatie

Zowel uit uw brief van 11 mei 2023, als uit de gesprekken, blijkt dat uw cliënten van mening zijn dat Nederland een klimaatbeleid moet voeren dat overeenkomstig zijn 'fair share' is. Een minimale invulling van een fair share voor Nederland zou volgens uw cliënten betekenen dat het gezamenlijke volume van de Nederlandse broeikasgasemissies in 2030 met 100% is gereduceerd ten opzichte van 1990. Om dat doel voor 2030 te bereiken, zou de uitstoot van broeikasgassen in Nederland verder moeten worden gereduceerd en zouden aanvullende maatregelen in internationaal verband moeten worden genomen. Ook menen uw cliënten dat de Staat verplicht is het gezamenlijke volume van jaarlijkse nationale emissies van broeikasgassen uiterlijk per 1 januari 2040 met 100% te reduceren. De klimaatdoelen voor 2030 en 2050 - zoals vastgelegd in de onlangs gewijzigde Klimaatwet - zouden ontoereikend zijn.

Evenals uw cliënten, ziet de Staat de noodzaak om klimaatverandering tegen te gaan door emissiereductiemaatregelen te nemen. Nederland is partij bij de Overeenkomst van Parijs en zal zijn bijdrage leveren aan het nastreven van het doel van de Overeenkomst, namelijk het beperken van de mondiale temperatuurstijging tot ruim onder de 2°C en bij voorkeur de stijging ervan te beperken tot 1,5°C. Op grond van de Overeenkomst van Parijs stellen verdragspartijen 'Nationally Determined Contributions' (NDC) vast. In de Overeenkomst is bepaald dat een NDC een zo hoog mogelijke ambitie dient te bevatten, gebaseerd op billijkheid en het beginsel van "gezamenlijke, doch verschillende, verantwoordelijkheden en onderscheiden mogelijkheden, in het licht van uiteenlopende nationale omstandigheden". Ook dienen economisch ontwikkelde landen het voortouw te nemen. In een NDC legt iedere verdragspartij zelf vast welke bijdrage geleverd wordt om zijn uitstoot van broeikasgassen te beperken. Iedere vijf jaar worden de NDC's geactualiseerd en aangescherpt. Ten overvloede merk ik op dat de Europese Unie namens de lidstaten een NDC kenbaar heeft gemaakt, hetgeen overeenkomstig het Raamverdrag inzake klimaatverandering is.

In uw brief stelt u dat Staten op grond van de Overeenkomst van Parijs hun 'fair share' moeten leveren. Voor een concretisering van dit fair share-beginsel verwijst u naar het artikel van Rajamani e.a. uit 2021.¹⁶ In dit artikel wordt, op basis van internationale milieurechtbeginselen, een aantal rechtvaardigheidsprincipes beschreven voor het bepalen van een fair share. Naast deze rechtvaardigheidsprincipes zijn er overigens ook andere benaderingen die Staten hanteren en kunnen hanteren voor het bepalen van hun aandeel (NDC's) in het nastreven van de temperatuurdoelen uit de Overeenkomst van Parijs.

¹⁶ L. Rajamani et al., 'National 'fair shares' in reducing greenhouse gas emissions within the principled framework of international environmental law', *Climate Policy* 2021.

De Staat is van mening dat Nederland met zijn huidige inzet op het gebied van klimaatmitigatie zijn aandeel levert en passende maatregelen treft door het (mede) ontwikkelen, vaststellen en uitvoeren van klimaatbeleid op internationaal, Europees en nationaal niveau.

Naast het feit dat Nederland partij is bij verschillende internationale (klimaat)verdragen, zet Nederland zich actief in bij voorbereidingen en onderhandelingen over ambitieuzere internationale en Europese klimaatafspraken. Als lidstaat van de EU heeft Nederland zich in Brussel sterk gemaakt voor een ambitieus Europees klimaatbeleid. De emissiereductiedoelstelling voor de EU van ten minste 55% netto in 2030 ten opzichte van 1990 wordt door de EU beschouwd als een eerlijke bijdrage van de EU aan het nastreven van de temperatuurdoelen van de Overeenkomst van Parijs.¹⁷ Nederland levert zijn bijdrage aan het realiseren van de klimaatdoelen uit de Europese klimaatwet, onder meer door het implementeren en uitvoeren van de maatregelen uit het Fit for 55-pakket.

Met het verschijnen van het advies van de EU Scientific Advisory Board on Climate Change op 15 juni 2023 zijn de voorbereidingen voor het vaststellen van een klimaatdoel voor de Europese Unie voor 2040 gestart. In het voorjaar van 2024 zal de Europese Commissie een voorstel voor een 2040-doel doen. Een EU klimaatdoel voor 2040 zie ik als een belangrijke stap op weg naar een klimaatneutrale Unie (uiterlijk) in 2050.¹⁸

Daarnaast is met de Nederlandse Klimaatwet een nationale lange termijn aanpak van het klimaatvraagstuk geborgd. De Klimaatwet bevat heldere lange termijn doelen voor de reductie van broeikasgassen en de verplichting voor de regering om klimaatbeleid te voeren gericht op het realiseren van deze doelen.

De doelen in de Klimaatwet zijn onlangs nog, namelijk op 22 juli 2023, aangescherpt.¹⁹ De Staat treft de nodige maatregelen en voorzieningen om de aangescherpte nationale klimaatdoelen te realiseren, waaronder de additionele emissiereducerende maatregelen die op 26 april 2023 zijn aangekondigd.²⁰ Uit de laatste ramingen van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), die op Prinsjesdag 2023 zijn gepresenteerd, volgt dat met dit pakket het klimaatdoel voor 2030 kan worden gerealiseerd.²¹ Ook worden door Nederland klimaatmitigatie- en adaptatiemaatregelen in ontwikkelingslanden gefinancierd en klimaatdiplomatieke inspanningen verricht om derde landen te bewegen tot het verhogen van mitigatieambities.

Het PBL heeft in zijn reflectie op het Coalitieakkoord aangegeven dat Nederland en de EU met het klimaatneutraliteitsdoel voor 2050 aan de ambitieuze zijde zitten van het reduceren van de mondiale broeikasgasuitstoot om de mondiale temperatuurstijging tot 1,5°C te beperken. Ook stelt het PBL dat de nationale emissiereductiedoelstelling van 55% voor 2030 passend is voor de

¹⁷ Onderdeel 6 (b) van de geactualiseerde "Nationally determined contribution" (NDC) van de Europese Unie en de lidstaten; p. 18-19; <https://www4.unfccc.int/sites/NDCStaging/Pages/All.aspx>.

¹⁸ Zie ook: Kamerstukken II 2022/2023 31793, nr. 251.

¹⁹ Stb. 2023, 271.

²⁰ Kamerstukken II 2022/2023 32813, nr. 1230.

²¹ Kamerstukken II 2023/2024 32813, nr. 1291.

temperatuurdoelstelling van ruim onder de 2°C, maar dat voor 1,5°C mogelijk meer nodig is. Dit is afhankelijk van afwegingen rond rechtvaardigheid, landgebruik en gebruik van negatieve emissies. Het PBL stelt daarbij dat, naast binnenlandse emissiereducties, ook andere manieren bestaan om invulling te geven aan het Nederlandse aandeel in het streven naar het 1,5°C-doel, zoals het ondersteunen van ontwikkelingslanden en overdracht van kennis en technologie.²²

Door het beleid voor 2050 te richten op netto nul emissies en voor 2030 op circa 60%-emissiereductie om de doelstelling van ten minste 55% emissiereductie ten opzichte van 1990 te bereiken, aangevuld met de klimaatfinanciering voor ontwikkelingslanden en de klimaatdiplomatieke inspanningen om derde landen te bewegen tot het verhogen van mitigatieambities, is de Staat van mening dat het klimaatbeleid in lijn is met wat van Nederland mag worden verwacht voor het nastreven van de temperatuurdoelen uit de Overeenkomst van Parijs.

Tot slot

In uw brief verzoekt u om schriftelijke afspraken rond klimaatmitigatie en -adaptatie. De Staat heeft reeds in internationaal verband afspraken gemaakt over klimaatmitigatie. Daarnaast is de Staat van mening dat het klimaatmitigatiebeleid in lijn is met wat van Nederland mag worden verwacht voor het nastreven van de temperatuurdoelen uit de Overeenkomst van Parijs. Ten aanzien van klimaatadaptatie zal de Staat eerst op korte termijn reageren op het adviesrapport "Het is nooit te laat" van de heer Nijpels. Wij nodigen u en uw cliënten uit om na het verschijnen van deze kabinetsreactie het gesprek met ons voort te zetten en om uw suggesties voor nader onderzoek en de inrichting van de klimaattafel en de participatie daarbij te bespreken.

Hoogachtend,

De staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Digitalisering en Koninkrijksrelaties

Alexandra C. van Huffelen

²² PBL (2021), Reflectie op de leefomgevingsthema's in het coalitieakkoord 2021-2025. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.